

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Саглынская средняя общеобразовательная школа Овюрского кожууна»

«Принята»
на заседании
педагогического совета.
Протокол № 1 от
«30» августа 2023г.

«Утверждаю»
Директор школы:
Назытай О.М.
Приказ № 181 от
«31» августа 2023г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПЕДАГОГА

по төрээн (тыва дьл) в 9 классе (ФГОС)
(наименование учебного предмета (курса))
базового уровня основного общего образования
(уровень, степень образования)
на 2023-2024 учебный год
(срок реализации программы)

Саая Галина Кодуповна

Ф.И.О. учителя (преподавателя), составившего рабочую учебную программу

учитель родного языка и литературы, высшей категории
(преподаваемый предмет, квалификационная категория)

Тайылбыр бижик

9-ку класска төрөөн чогаалга ажылчын программа ортумак ниити өөредилгеге хамаарыштыр РФ-тиң ФКӨС-түң негелделеринге, сорулгаларыңа даянып, Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының Национал школа хөгжүдөр институтунуң 2012 чылда үндүргени «Төрөөн чогаалга күрүне стандартының» сорулгаларыңа болгаш негелделеринге дүүштүр кылган.

Төрөөн чогаал эртеминге ажылчын программа дараазында доктаал-саавырларга, өөредилге номнарыңа даянып кылдынган:

1. 2015 чылда 2012 чылдың декабрь 29-та өскерилгелиг эде бадылаттынган 273 дугаарлыг “Россия Федерациязының өөредилге дугайында” хоойлузу.
2. РФ-ның Өөредиге болгаш эртем яамызының 1897 дугаарлыг дужаалы-биле 2010 чылдың декабрь 17-ниң хүнүндө бадылаттынган ортумак (долу) ниити өөредилгениң күрүнениң федералдыг өөредилге стандарты.
3. Ортумак (долу) ниити өөредилге черлериниң ийиги салгалының күрүнениң федералдыг өөредилге стандарты (ОӨЧ КФӨС).
4. Өөредилге болгаш эртем яамызының 1644 дугаарлыг 2014 чылдың декабрь 29-та “2010 чылдың декабрь 17-де үнген ” Өөредилге болгаш эртем яамызының 1897 дугаарлыг дужаалында өскертилгелер дугайында” дужаалы.
5. “Ортумак (долу) ниити өөредилге черлеринче Күрүнениң федералдыг өөредилге стандартын киирериниң айтырыгыларыңа методиктиг сүмелер”.
6. “Ортумак (долу) ниити өөредилгениң чижек ниити программазы”.
7. Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының НШХИ сүмелээни ниити өөредилге черлериниң 5-11 класстарыңа “Тыва аас чогаалы болгаш литература” чижек программа (Кызыл-2012 ч., авторлар бөлүү: Кужугет М.А. болгаш өскелер-даа);
8. 9-ку класстың “Төрөөн чогаал” ному (Кызыл, 2022)

9-ку класстың өөреникчилериниң шингээдир кол билиглери болгаш мергежилдери:

9-ку классты доозуп тура, өөреникчилер

- улустуң аас чогаалын аас болгаш бижимел чугаага ажыглап билир;
- чогаалдардан алдынган үзүндүлерге аттарны чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билир;
- номчаан чогаалдарының кол-кол болуушкуннарын, аразында харылзааларын тодарадып шыдаар;
- шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын, аяңныг, тода эдерти чугаалап билир.
- өөрөнгөн чогаалдарының утказын болгаш ында болуушкуннарны дес-дараалай чугаалаар болгаш оларга презентацияны тургузарын билир;
- чогаалда чуруттунган кол болгаш ийиги чергениң маадырларын тодарадып, оларга аас болгаш бижимел характеристикаларны берип шыдаар;
- өөрөнип эрткен сөзүглелдериниң уран-чеченин сайгарбышаан, оларның ужур-дузанын тайылбырлап шыдаар;
- чогаалдың утказын чугаалаарының аңгы-аңгы хевирлерин (делгеренгей, шилилгелиг, допчулай) чорудуп билир;
- номчаан чүүлүңгө бодунуң хамаарылгазын илеретпишаан, кыска үнелелди бижип шыдаар;
- өөрөнгөн чогаалдарыңа аас болгаш бижимел ажылдарны күүседип билир;
- словарьларны ажыглап билир болгаш оларны номчаан чогаалдарыңа хамаарыштыр чөптүг ажыглаар;
- немелде литература-биле база улуг улустуң медээлери-биле ажылдап билир болур ужурлуг.

8-9 класстарга тыва чогаал эртемниң утказы болгаш тургузуу

Ортумак класстарга чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин 8-9 класстарга улам ханыладып, сайзырадып, чаа өөрөдилге номунда литература теориязынга хамаарыштыр берген билиглерни шингээдир. Чогаал теориязын өөрениринге чаа немелделер 8-9 класстың өөрөдилге номнарында элээн делгем кирген. Өөрөдилге номнарының төнчүзүндө авторлар дугайында немелде кыска тайылбырлар, аас чогаалы болгаш литература теориязындан допчу билиглер киригени – чаа чүүл болуп турар. Профугланыышкынныг ажилдарже кичээнгейни угландырган. Тайылбыр словарьлар, немелде литература-биле ажилдар, интернет четкизин ажыглап өөренири, өске эртемнер-биле харылзаалыг ажилдаар онаалгалар метапредметтиг түңнелдерни чедип алырын магадылап турар.

Чогаал «жанры» болгаш аймактар деп билиглер-биле таныжылга уламчылаар.

Сөзүглелди медреселдиди-биле, шын, ыткыр болгаш караа-биле дүргөн номчуп өөрениринче, ылангыя номчаан чогаалдың үзүндүзүн азы кезектеринде кандыг бодал кирип турарын, ук бодалдың чугулазын, оон чогаалга кандыг салдырлыын илередиринче базымны кылып, чогаалды сайгарылгалыг, шүгүмчүлелдиг номмчуп өөрениринге белеткел ажылын колдадыр. Сөстүң уран чүүлү болгаш уран чүүлдүң өске хевирлери чаңгыс аай үзел-бодалдыг болгаш сорулгалыг дээрзин уругларга билиндирер, чижектер-биле бадыткаар.

Чогаал сайгарылгазының үезинде өске эртемнер-биле харылзааларга даяныры, литература-критиктиг статьялар-биле ажыл, интернет болгаш өске-даа медээлер чыып алып аргаларны кириштирери өөреникчинин чогаал эртемин өөрөнгенинин бот-тускайлаң түңнелдерин үндүрер. Уругларның билдинмес айтырыгларга харыыны боттары дилеп тывар, шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларга даяныр схема-план тургузуп, интернеттен азы өске-даа тыпкан факт-материалдар-биле ажилдаарын чедип алыры – өөрөдиринин кол негелдези бооп турар..

Класстан дашкаар ажилдарның хевирлерин башкы бүрүзү бодунуу-биле тургузуп ап, бот-тускайлаң, бөлүктөп азы ниити ажилдаарының аргаларын кириштирер.

Тыва литератураның чогаалдарын өөрөдирин дараазында чүүлдери барымдаалап шилээн:

-чогаалдарның бедик идеяли, уран-чечени, амыдыралчызы, өөрөдиглиг, кижизидикчи ужур-дузазы;

-тема аайы-биле хөй талалы, төөгүлүг болуушкуннарның, амгы үениң амыдыралының чүүлдериң, болуушкуннарының таарымчалыгы;

-жанрларның, стильдерниң хөй янзылыгы;

-өөреникчилерниң хар-назынынга чогаалдарның таарымчалыгы.

5-8 класстарның программазын идея-темалыг принципти барымдаалап тургускан:

бойдус, шаандагы амыдырал, революция, патриотизм ...темаларын бөлүктээн. Улустуң аас чогаалының кол жанрларын чоорту нарыыдадып хувааган, чогаал теориязынын эге, бөдүүн билиглерин өөрөдири программада көрдүнгөн.

8 класс - шилчилгелиг байдалда болганда, тыва чогаалчыларның элээн хөй чогаалдары, оларның төөгүзү-биле холбаштырып, тус-тузунда таныжар.

9-11 класстарга тыва литератураның төөгүзүн, авторларның чогаадыкчы ажылын, чогаалдың төөгүзүн, хөгжүлдезин холбаштырып тускай өөренир кылдыр көрдүнгөн.

9 класска тыва литератураның 1930-ги чылдардан амгы үе-чадага чедир эрткен оруктары-биле тодаргай таныжар. Программа литература төөгүзүн үе-үениң кол сураглыг чогаалдары-биле аралаштырып өөренирин негеп турар

10 класска авторлар дугайында билиглерни, оларның допчу-намдарларын болгаш сурагжаан чогаалдарын дамчыштыр алып.

11 класска тыва чогаалчыларның ийиги болгаш үшкү салгалдары-биле таныжылга уламчылаар.

9-11 класстарга чогаал сайгарылгалары-биле холбаштыр литература-теориялыг билиглер нарыыдаар.

Программада кирген чогаалдар 3 бөлүкке хувааттынган:

1. Албан номчааш, башкының дузазы-биле сайгарып өөренир чогаалдар

2. Немелде номчулгага хереглээр чогаалдар (5-7 кл.)

3. Класстан дашкаар номчуур, өөреникчилерниң эстетиктиг билиглери байыдар чогаалдар. Оларны өөреникчилер эки тура-биле шилип номчуур. КДН-га чугле программада кирген данзыдан ангыда, өөреникчилерниң хар-назынынга, ниити деңгелинге тааржыр тыва болгаш Россияның, делегей, акы-дунма хөй националдыг литератураларының тыва дылче очулдуртунган чаа номнарны башкы өөреникчилерге үргүлчү сүмелээр.

**Календарь-тематиктиг план.
9 класс. Тыва чогаал**

№	Хүнү		Кичээлдин темазы	Шагы	Бажыңга онаалга
	план	факт			
1.	02.09		Тыва чогаалдың сайзыралының оруу. Тыва Арат Республика үезиниң чечен чогаалдың тывылганы, баштайгы базымнары.	1	Тыва литератураның укталган дөстөрүн, ужур-утказы.
2.	08.09		Тыва литература Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында (1941-1945 чч.)	1	Литератураның критиктери-биле таныжылга
3.	09.09		Тыва литератураның 1945 чылдан тура, амгы үеге чедир сайзыралы.	1	Чечен очулганын сайзыралы-биле таныжылга.
I. Мөңгө даштың сырыны... (3 шаг)					
4.	15.09		Бурунгу бижимел тураскаалдар. Күлтегинге тураскааткан биче бижик.	1	Күлтегинниң овор-хевири тургузар.
5.	16.09		Күлтегинге тураскааткан биче бижик	1	Орус чоннуң «Слово о полку Игореве» деп бурунгу чогаалы-биле деңнээр.
6.	22.09		«Означенное суурдан тывылган тураскаал» (Ю.Ш.Кюнзегештиң очулгазы-биле)	1	Шүлүктүң дылының уран-чечени.
7.	23.09		Ю.Ш. Кюнзегеш «Көк-Эл»	1	Дыңнадыг азы реферат бижиир. «Профессор Л.П. Потапов деп кымыл?»
8.	29.09		Ю.Ш. Кюнзегеш «Багырның хылыжы»	1	Чогаалда иштики темаларны тодарадыр.
9.	30.09		А.А. Даржай «Бурунгуның изи-биле»	1	Чогаалдың уран-чечени.
10.	06.10		Иргит Бадра «Көжээ дажы»	1	Бурун өгбелерниң дашта оюп бижээн чагыларының утказын тайылбырлаар.
11.	07.10		Чогаадыг «Көжеэлерде бижиктер – бурунгу чогаалдар»	1	Номчутгунар
12.	13.10		Частырыглар-биле ажыл. Класстан дашкаар номчулга. Д. Барыкаан. «Марттың сези»	1	Шүлүктү доктаадыр.
II кезээ. Таңды, Саян – ийи сынның аразыңга					

13.	14.10		С.К. Тока «Каргыга чорааным»: «Барлык ховузу», «Аңныг-меңниг Тоолайлыг»	1	Чогаалда диалогтарны ажыглаанының ужур-дузанын тайылбырлаар.
14.	20.10		С.К. Тока «Каргыга чорааным»: «Шуурган», «Докторнуң ачызында»	1	Реферат «Салчак Тока – улустуң чогаалчызы»
15.	21.10		Чогаал теориязы. Очерк дугайында билиг.	1	Кыска бижилге. Арын 39-40.
16.	27.10		Степан Сарыг-оол. Саны-Мөге. Бирги кезээ. Човалаңның дөвүнчүү.	1	Бирги эгениң сюжеди.
17.	28.10		Степан Сарыг-оол. Саны-Мөге. Ийиги кезээ. Чолдуң бедик чадазы.	1	Шилип алган үзүндүзүн шээжилээр.
18.	10.11		Чогаадыг «Човалаңның дөвүнчүүндөн чолдуң бедик чадазынче»	1	Өөрөнгөн темаларыңа ниити катаптаашкын
19.	11.11		Частырыглар-биле ажыл. М. Ы. Идам-Сүрүң «Союспаң»	1	Чогаалдың утказыңа дүүштүр чурук чуруур.
20.	17.11		Чогаал теориязы. Баллада дугайында билиг.	1	Тыва литературада балладаларны бижиир.
21.	18.11		С.Б. Пюрбю «Чечек». Бижиттинген төөгүзү.	1	Чечектиң омур-хевирин доктаадыр
22.	24.11		С.Б. Пюрбю «Чечек». Шүлүглелдин кол-кол маадырларының омур-хевирлери.	1	Пейзаж болгаш портретти ушта бижиир.
23.	25.11		С.Б. Пюрбю «Чечек». Шүлүглелдин дылының уран-чечени.	1	«Чечекке» хамаарыштыр бижиттинген сайгарылгалыг ажылдар, үнелелдер.
24.	01.12		Аяңныг номчулга кичээли.	1	Чечектиң портредин чуруур.
25.	02.12		Чогаал теориязы. Шүлүк чогаалының лиро-эпиктиг хевирниң дугайында билиг.	1	Конспектилээр. арын101
26.	08.12		Чогаадыг « «Чечек» деп шүлүглелде пейзаж болгаш портретти ажыглааны»	1	Дыңнадыг «С.Б. Пюрбю - очулдурукчу»
27.	09.12		Частырыглар-биле ажыл. Н.Ш. Куулар «Аңнаашкын соонда болчаг». Тема, идеязы.	1	Чечен чугаада омур-хевирлер.
28.	15.12		Н.Ш. Куулар «Аңнаашкын соонда болчаг». Чогаалдың уран-чечени, кижизидикчи ужур-утказы.	1	Чечен чугааның утказыңа чуруктардан чуруп кээр.

29.	16.12		В.Ш. Кок-оол «Хайыраан бот»	1	Номчуур арын50-80
30.	22.12		В.Ш. Кок-оол «Хайыраан бот». Шиинин сюжет, композициязы	1	Шиини төндүр номчуур
31.	23.12		В.Ш. Кок-оол «Хайыраан бот». Шииниң уран-чечени, овор-хевирлери.	1	Караның монолугун тыпкаш, шээжилээр
32.	29.12		Трагедия – шии чогаалының хевири	1	Конспект арын 92-94
33.	30.12		Чогаадыг « «Хайыраан ботта» Караның овор-хевири»	1	Өөрөнгөн темаларыңа ниити катаптаашкын
34.	12.01		Частырыглар-биле ажыл. Класстан дашкаар номчулга. У.Шекспир. «Ромео и Джульетта»	1	Төндүр номчуур.
35.	13.01		Тестилиг хыналда ажыл.	1	Номчуттунар .
2III кезээ. Дайын дээрге дарызыг чыт...					
36.	19.01		С.Б. Пюрбю «Тулчуушкунче»	1	Шүлүктүң сайгарылгазын бижимел кылыр.
37.	20.01		С.Б. Пюрбю «Кызыл кош»	1	Шүлүктүң планын тургузар.
38.	26.01		С.А. Сарыг-оол «Белек» - тыва литературада баштайгы тоожу.	1	«Чогаалда үе» деп дыңнадыг.
39.	27.01		С.А. Сарыг-оол «Белек». Тоожуда кол-кол овор-хевирлери.	1	«Аргага аза берген таварылга» деп темага буклет кылыр. Камгалаар.
40.	02.02		«Белек» деп тоожунуң өөредиглиг, кижизидилгелиг ужур-дузазы.	1	«Эжишкилер найыралы эртине дагны тургузар» деп үлегер домактын утказын чогаал-биле холбап тургаш тайылбырлаар
41.	03.02		О.К. Саган-оол «Арат чоннуң мурнундан»	1	Кыска утказын чугаалаарыңга белеткенир.
42.	09.02		О.К. Саган-оол «Арат чоннуң мурнундан». Очеркте төөгүлүг чечен үе.	.1	Чогаадыг бижииринге белеткенир.
43.	10.02		Чогаадыг «Дайын дээрге ыы-сыы, карак чажы»	1	Чурук-биле ажыл. Арын 219
44.	16.02		Частырыглар-биле ажыл. Класстан дашкаар номчулга. «Чоннуң оглу»	1	Номчуур III. Суван «Чүрек дужунда хараал»
IV кезээ. Гос-ла чүзүн малымайны...					
45.	17.02		В.Л.Эренчинниң допчу намдары. «Дөнен-Шилгим»	1	Шүлүктү доктаадыр

46.	23.02		В.Л. Эренчин «Кадарчы уруг»	1	Шүлүктү шээжилеп алыңар.
47.	24.02		Е.Т. Танова «Кара-Бай». Чогаалдың тематиказы, идеязы.	1	Номчуур. Арын 223-244
48.	02.03		Е.Т.Танова «Кара-Бай». Маадырның омур-хевири, прототиви.	1	Сендайның омур-хевири ушта бижээш, аңаа характеристикадан бээр.
49.	03.03		«Кара-Бай» деп романның дылының уран-чечени.	1	«Ыңаажыктан чүнү өөренип алыксап тур мен» деп бодалды бижимел илередир.
50.	09.03		В.С. Серен-оол «Өгже чалалга»	1	«Өскен өөмден - өртемчейже» деп чогаадыг бижиир.
51.	10.03		Чогаадыг «Өскен өөмден - өртемчейже»	1	Номчулга дептери долдурар.
52.	16.03		Частырыглар-биле ажыл. Класстан дашкаар номчулга. А. Адаров. «Көшкүн чон бис»	1	Номчуур. С.Сүрүң-оол «Кижиниң намдары».
V кезээ. Аспас дизе, хая көрүн...					
53.	17.03		А.А. Даржай «Онгар»	1	Номчуур. Репрессия темазын чырытканын тайылбырлап бижиир.
54.	23.03		А.А.Даржай «Тоожуда ниитилел, өг-бүле, кижилерниң худа харылзааларын чергелештир көргүскени.»	1	Тоожунуң философчу утказын тайылбырлап бижиир.
55.	24.03		А.А.Даржай «Он рубль»	1	Арын 273, айтырыгларга харыылаар.
56.	30.03		Ф.Ш. Сеглеңмейниң чогаал ажылының дугайында. «Тын дээш демисел».	1	«Тыва чурту болгаш орус чурту» деп дыңнадыг кылыр
57.	31.03		Ф.Ш. Сеглеңмей «Тын дээш демисел».Тоожунуң утказы, тематиказы.	1	«Тывадан Төвүт чедир» деп карта тургузар.
58.	0604		Ф.Ш. Сеглеңмей «Тын дээш демисел». Чогаалдың амгы амыдырал-биле харылзаазы.	1	«Чогаалда төөгүлүг кижилер»
59.	07.04		М.К. Өлчей-оол «Уш чүве кара», «Уш чүве дошкун», «Уш чүве дудуу»	1	Шүлүктерниң кайы-бирээзин доктаадыр.
60.	20.04		Э.Б. Мижит «Сүбедей». Сайгарылгалыг номчулга.	1	Дылының уран чурумалдыг

					аргаларын демдеглээр.
61.	21.04		Э.Б. Мижит «Сүбедей». Шүлүглелдин философчу уткалы, уран-чечени, кижизидикчи дузалы.	1	Сүбедейнин кыйгызын шээжилээр.
62.	27.04		А.А. Даржай «Тыва дылым»	1	Шүлүктү доктаадып алыр.
63.	28.04		Чогаадыг «Төрээн чурт, төрөөн дыл...»	1	Өөренип эрткен темаларыга ниити катаптаашкын
64.	04.05		Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын кичээл	1	Номчулга дептери-биле ажыл.
65.	05.05		Аянынг номчулга кичээли.	1	Хыналда ажылга белеткенир
66.	11.05		Тестилирлиг хыналда ажыл	1	Чыл дургузунда өөрөнгөн чүүлдерин катаптап алгаш келир
67.	12.05		Чыл дургузунда өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары.	1	Чайгы онаалгалар
68.	18.05		Түңнел кичээл.	1	Чайгы онаалгалар.